

GAMMEL OG NY TID

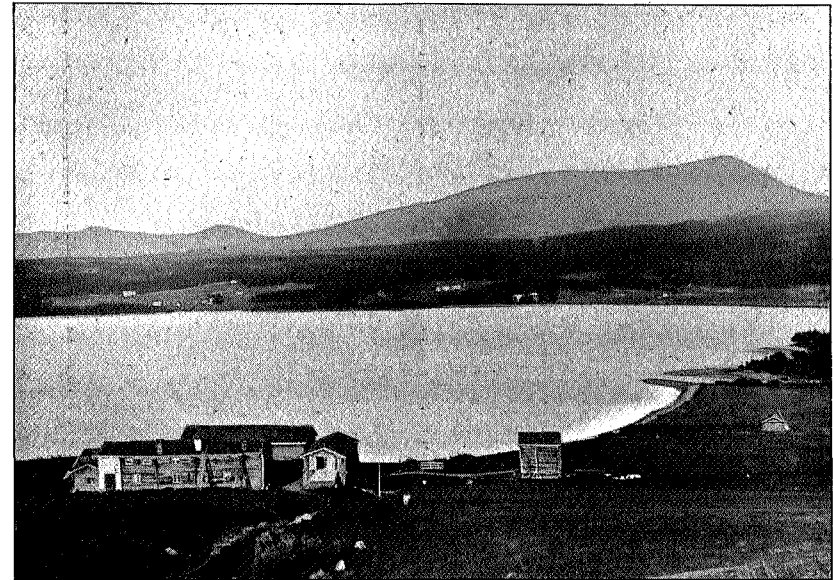
AV OLA STUGUDAL

Der har fra uminnelige tider og helt ned til våre dager vært faren folk over grensefjellene, som skiller mellom Tydal i Norge og Herjedalen og sydvestre del av Jämtland i Sverige, nærmere bestemt Vigelfjellene, Skarvfjellene og Sylene. Ved å la tankene gli tilbake til sagnenes, historiens og barndomsminnenes ferder og trekke paralleller mellom disse innbyrdes samt våre dagers turistferder, får man et levende begrep om hvorledes oppfinnelsene, utviklingen av kommunikasjonene og den derav følgende heving av kulturnivået og levestandarden blandt menneskene har lagt all ting tilrette for såvel reises mål og hensikt, disses romantikk, besværligheter og tildels tragiske forløp, alt tilpasset etter den tidbolk hvorunder reisen foregikk.

Fra pilegrimsferdene, som nu må henregnes til sagnenes tid, og til våre dagers turistferder er det en lang — ja jeg kan gjerne si flere tidbolker, så det er klart at såvel ferdenes hensikt som deres forløp har undergått store forandringer. Pilegrimmene — jemtendinger, herjedalinger, helsinger — drog i flokk og følge vestover fjellene. Målet for reisen var hellig Olavs by. Og hensikten var å søke lægedom for sine sjelelige og legemlige brøst ved St. Olavs hellige gravsted. Brødebetyngtet og syke drog de hjemmefra, og lettet og helbredet vendte de hjem igjen etter å ha frembåret sine bekjennelser og bønner ved helgenens relikvier. Krøplinger, hvis eneste mulighet for å komme sig frem var hesteryggen, hadde kastet stav og krykker da de vendte hjem igjen, så sterk var troen hos disse menesker. Ufattelig for vår kultiverte og tvilende tid, men å benekte det, det har vi ingen rett til.

Vi kan med sikkerhet gå ut fra, at det var helst om sommeren

disse pilegrimsferdene foregikk. Mil etter mil slet ferden sig frem — døgn etter døgn og uke etter uke. Jemtendingene drog over Jämtkjölen opover Ljungans dalføre, fulgte dette opover til den øverste landsby Ljungdalen, hvor det bærer op til høifjellet, gjennom Grøndøren, forbi Hvitvannet, Helagssjøen og Nesjøen. Ca. 2½ mil fra Ljungdalen passerte Helagsstøten — mon ikke denne mektige fjellkoloss har sitt navn fra pilegrimsvandringene? Den heilige støten? — Så efter Neas dalføre ca. 1½ mil, ut av dette op mot

Stugudal med Stuesjø.

Skardøren, gjennom denne og ned til Stugusjøen i Tydal. Fra Ljungdalen til Stugusjøen er 5 mil, som i våre dager er helt ubevokset med skog. Hvilke overveldende følelser måtte ikke gripe disse mennesker, som kom fra Sveriges frodige, flate bygder og store skoger, da de for første gang kom op på fjellet og så disse milelange ville strekninger! At der måtte opstige et ønske hos dem om å vende tilbake, kan det neppe være tvil om, men frem måtte de og frem skulde de.

Herjedalingers og helsingers pilegrimsvei gikk opover Ljusnedal

mot Haftorstøten — grensefjell. Forbi denne og tvers over øverste løp av Hydda elv, derfra op mot den vakre Vigelsjø, langs dennes østre side med de ikke mindre vakre Vigelfjell kloss inntil på høire side — den høieste topp på disse er 1224 m. o. h. — Fra Vigelsjø over et lite høidedrag til Tyas kilder, videre nedover mot Møsjødal, gjennom denne og videre langs Møsaas vestre side til Stugusjøen, hvor de to veier møtes.

Mellemrikshandelen i pilegrimstiden var antagelig ikke stor. Man kan dog gå ut fra at pilegrimsferdene også var kombinert med litt handel, som vesentlig bestod i varebytte. Da pilegrimsferdene, som før nevnt, visstnok helst foregikk om sommeren, gaves der intet annet befordringsmiddel for varer enn kløvjing. Først senere, antagelig i det 16. århundre, begynte mellemrikshandelen å ta sig op, og denne varte til langt ut i det 19. århundre. Inntil begynnelsen av det 19. århundre for den vesentligste del gjennom Herjedalen. Denne handel har, såvidt jeg har erfaret, vært basert på innførsel til Norge av svenske produkter. Riktignok førtes tilbake sild, fisk og korn, det siste var vel for Norges vedkommende også innført vare. Herjedalingene førte hit støpegods og ljåer fra Ljusnedals jernbruk, helsingene lin og tråd. Ingen tråd var så sterk og fin som helsingetråden, sa de gamle. Helsingetråd måtte der til når fiskegarnene skulde bindes. Så var der vestgöter med sine tøier, dalekarler med sine vevskjeer og dalekuller med sin hårfletning — urkjeder og annen stas — av sitt eget og andre kvinners hår. Men utviklingen førte til at handelsveien mer og mer blev lagt over Røros, især efterat mellemriksveien over Brekkebygden blev bygget. Ljusnedals jernbruk blev nedlagt, helsingenes lin og trådspinningen samt vestgötenes linvevning blev overtatt av maskiner, og produktene gikk andre veier. De siste på skansen var dalekarlene. Dem minnes jeg godt som gutt. Noen snodige seller, syntes jeg. I fotside sauskinnspelser, to og to, en gammel og en ung sammen, med en kjelke som var innrettet både for draging og skyvning. Arbeidsomme og sparsommelige. Såsnart de var kommet i hus, tok de fatt på sitt arbeide — vevskje-bindingen. De laget selv sin mat, som bestod deri, at den unge kokte grøt mens den gamle arbeidet; så fikk de kjøpt litt melk til, og måltidet var ferdig. Hornskjeer førte de selv med. Et lite eksempel på hvorledes måltidet kunde forløpe:

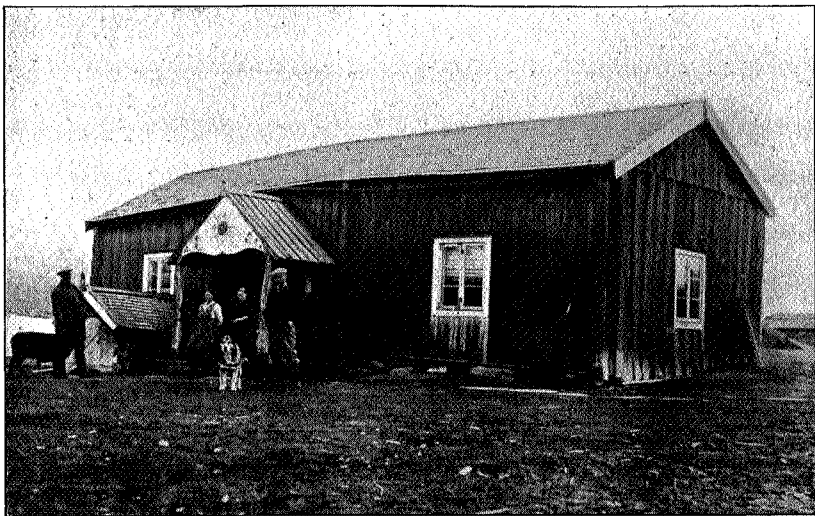
Den unges appetitt var stor, og han var snar i vendingen, så han vant å ta to skjeer mens den gamle tok en; men da blev gamlingen harm, slog i bordet og sa: «Setter du på og tvisupar såder? Vill du inte följa skjeadrag, så ska os skilja matalag och skiljast åt». Rimeligvis var ikke porsjonen større enn at de kun ved noenlunde likelig fordeling kunde bli såvidt mette.

Mellemrikshandelen med Sverige over Ljungdalen var neppe noen gang så stor som over Herjedalen, men så varte den, for Ljungdalens og Storsjö kapellby's vedkommende, så meget lengere frem i tiden. I 1830—40-årene vet jeg at tydølerne hentet korn fra Jämtland. Min bestefar kjøpte engang sammen med en annen tydaling en kvern i Selbu og reiste til Jämtland og byttet den med korn. Kvernen var bestilt av lenets riksdagsmann. Dette var en veilengde på ca. 50 mil frem og tilbake. Hvem vilde våge et slikt eksperiment nu for å skaffe sig et lass — tre tønner — korn? I 1840-årene kjørte en husmann herfra over fjellene og helt til Jämtland med sin kjøreokse medbringende treskjeer, sleiver og tvarer som han hadde laget selv, og byttet til sig korn for. Hvem var mere lykkelige? Datidens folk, som kunde utnytte tiden til å lage så simple ting som treskjeer for å skaffe mat til familien, sammenlignet med nutidens folk, som legger henderne i skjøtet og roper på forsorgsvesenet? — Det bør bemerkes, at en av sønnene til denne husmann startet en forretning i Trondhjem — en forretning som går den dag i dag, — og en annen sønn blev kjøpmann — på Inderøy tror jeg det var.

Så kom der en tid i det 19. århundre. Stjorsjöboerne og Ljungdalingerne solgte skogen til bolaget, og der blev en stor arbeidsrørsle og flust om penger der. Derav fulgte også større handelsforbindelse mellem disse bygder og Trondhjem, delvis formidlet ved bøndene selv og delvis ved handlende fra Tydal. De varer som gikk vestover til Norge, var smør, skinn, renkjøtt og ryper, og de som gikk tilbake til Sverige, var korn, mel, kaffe, sukker, tobakk og brennevin — ikke å forglemme. En Ljungdalssame — Stor-Tomas — kjørte i de årene til Trondhjem med to rener, efter «prenvin»; kommet til byen slapp han renene oppe i Stenberget. Da man sa ham at han aldri vilde få se sine rener igjen, svarte han: «Mine rener nok ska' gå der jag slepper dom, utan att jag ser åt dom en-

gång». Ja, samen blev i byen et par dager, gjorde sine innkjøp og tok sig en sup, og da reisedagen kom, gikk han op i Stenberget og tok sine rener igjen.

La oss så se litt på hvad slags utrustning der skulde til for en slik reise over fjellene. Jeg sikter her til vinterreiser og taler her av litt erfaring, da jeg i min ungdom selv har vært med og kjørt handelsvarer til Ljungdalen et par ganger. For hver enkelt hest en stor vidjemeis fullpakket med høi, to ganger truger og en vidjehank

Gammel bondegård i Herjedalen.

til å binde trugene på med. Sneskufle, øks, vannbøtte, hammer og tang måtte ikke mangle i følget. I karlens påklædning måtte ikke skinnbroken, skinnhuen og pelsen mangle. Før fyrstikkens tid var også «eldfør-pungen», inneholdende stål, flint og knusk, et viktig ledd i utrustningen. Ombytte av klær? Ikke tale om. Hvis klærne blev gjennomvåte, fikk de sitte på kroppen til de omsider blev tørre. Klærne var nok ofte ikke av kroppen hverken natt eller dag fra reisens begynnelse til dens slutt. Så var det nistebommen, inneholdende smør, gammelost, spekekjøtt, flatbrød eller knekkebrød av grovt mel, ofte tilsatt furubark, så en riktig surmyssmørst til å lage myssmørdrikke av under rastene og i fjellstuene. Kaffekjelen

var ikke med, nei. Men myssmørdrikken var en ganske anderledes nærende, varmende og tørstslukkende drikk enn kaffen. Det kunde hende at nistebommens innhold ikke stod i noe rimelig forhold til appetitten og reisens varighet, og pengepungen var heller ikke særlig velspektet; da kom folks store gjestfrihet vel med.

Det kunde hende, at disse ferder i fjellene fikk en tragisk avslutning for enkeltes vedkommende. Av disse skal jeg nevne noen, som jeg delvis husker og delvis har sikre prov for. I Møsjødal tett ved Herjedalsveien er en berghammer som kalles Veskythammeren — der blev det i 1770—80-årene rovmyrdet og nedgravet to «veskytter» (vestgøter) som var på hjemvei efter endt handelsferd i Norge. I 1840-årene fantes der ben og klær-rester efter disse i uren. I 1830-årene kom en mann fra Kloftsö i Sverige med sine to sønner og skulde hit til Norge og søke arbeide. På ferden fra Ljungdalen blev de overfalt av snestorm, og gamlingen frøs ihjel i Neøiene. Han blev begravet ved Tydals kirke, og guttene måtte fortsette sin reise. Vinteren 1864 frøs gårdbruker Jon Mångsson fra Ljungdalen ihjel på vei fra Stugudal til Ljungdalen. Det var den gang mange, både tydøler og ljungdalinger i følget. De blev overfalt av en forferdelig snestorm og blev ute i to døgn, og da de endelig fant Nedalsstugan, var nevnte mann død. I 1890-årene frøs der ihjel en svensk mæler med sin kvinne og et lite barn underveis mellem Ljungdalen og Stugudal. Enda husker jeg etpar varekjørere som er døde underveis på denne strekning. Om det mangan gang kunde gå lystig for sig på disse handelsferder, så ser man, at det ikke alltid var bare moro heller.

Efter alle merker og gamle sagn å dømme, var det ikke bosittende folk ved Stugusjøen helt fra det 14. århundre og til 1670-årene. Det er da givet at her var opsatt «fjellstuguer» — svensk «stuga» — sikkert en på Stuedal på søndre side av sjøen, men jeg er nærmest tilbøielig til å tro at det var en på Stuguvoll på nordsiden av sjøen. Derom går der også sagn. På nordsiden av sjøen var der bare setrer helt til 1792, da Stuguvoll blev bebodd. Det var Patrusvoll, Ørnesvoll, Stuguvoll, Rotvoll og Klokkervoll. Hvorfor kaltes så den ene seter Stuguvoll? Jo, fordi — mener jeg — at der stod en fjellstue da folk begynte å sette der. På Stugudal er det mere sikkert at der stod en fjellstue; denne skulde av den

første beboer blitt brukt til badstue, rimeligvis også som det første beboelsesrum. Stedet der denne stod, kalles den dag idag Badstubakken.

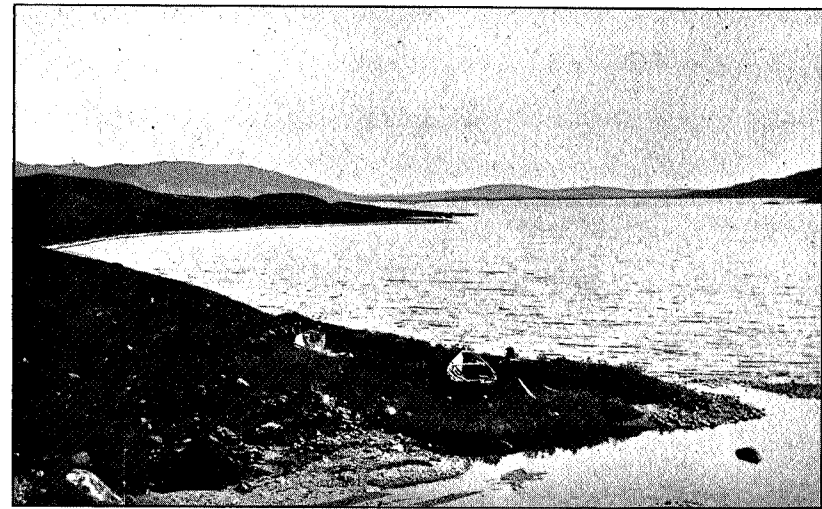
Et sagn forteller, at der engang flyttet to herjedalinger med sitt bufe og sine familier vestover fjellet og bosatte sig ved Stugusjøen. Den ene av disse hette Jo Rote og den andre Per Fasson. Da de kom op til tregrensen i Ljusnedal, skrev de sine navn og bomerker i barken på et furutre, og den furuen skulde stå langt ned gjennom tidene og vise merket. Jon Rote satte sig ned på søndre side av Rotøen og ganske nær denne, derav skal denne elv ha navnet. Og Per Fasson satte sig ned på nordre side av elven, litt oppe i lien. Stedet der han bodde, heter den dag idag Fassvollen. Spor efter hustomter vises på begge steder. Jon Rote skulde være en meget rik og mektig mann, heter det, så mektig, at presten ikke gjerne vilde gå i kirken før Jon Rote var kommet, om han var ventendes. Dette måtte nu være før sortedøden, da visstnok den største del av befolkningen i Tydal også døde ut.

Så var det tider, da der feredes folk i fjellene her med mindre fredelige hensikter. Rømlinger og illgjerningsmenn av alle slags, som der går flere sagn om. Og så krigsårenes røverske innfall. Om disse gir skansene på Stugudal sikre prov, likeså Armfelt-toget. I 1812 var der henlagt grensevakt hit, så der måtte vel også da være frykt for innfall av svensker herover. Denne vakt bestod av en avdeling av Trondhjems skiløperkompani. I de dager brukte militæret — vel også andre — en kort og en lang ski. Kortskien, som bruktes på høirefoten, kaltes «andor», av dette kommer det vel at man heroppe kaller et skispor for «ei andørje».

Nu er det turistene — ja, jeg kan si bare turistene — som kamperer på grensefjellene her. Mens der ikke er en av ti av grensebygdens befolkning på begge sider av grenser som kjenner mere til disse gamle ferdsselsveier og milestore fjellstrekninger enn det de ser av dem fra hjemmetrakten, er det hundrevis av norske og svenske byfolk som vet på en prikk hvor den og den fjelltoppen, den og den fjellsjøen eller den elven eller bekken ligger, likeså vet de hvor de skal finne den eller den hytten eller annet nattekvarter, og de vet så omtrentlig hvor lang tid de behøver mellom hvert punkt eller sted. Det er næsten så, at jeg som gammel mann

skammer mig over at byfolk her har gjort oss rangen stridig. Men bygdefolket resonnerer nu som så — og det med rette: «Hvad har vi der å gjøre?»

Hvad er det så, som driver byfolket til fjells, nu mere enn før? Ja, jeg kan tenke mig, at det for det første er at nutidens folk har nerver. Og byfolk i større grad enn landsfolk. I gamle dager brukte ikke folk nerver, om de i det hele tatt hadde noen. Ialfall husker ikke jeg, at jeg i min ungdom hørte snakk om nerver. Disse nerver

Vigelsjøen fra nord.

Fot. L. Sivertsen.

slites og behøver derfor hvile, og denne kan fåes best i fjellet og ensomheten. For det annet, så har fjellet slik overflod av frisk luft til å fylle inntørkede lunger med. For det tredje skal muskulaturen trénes for ikke å visne bort. Intet er bedre til dette enn en ski- eller fottur i fjellet. For det fjerde skal der hentes appetit før maten, og for det femte og som en sum for det hele — der skal ferieres. Som man ser et ganske anderledes vidtgående program enn for fortidens handels- og pilgrimsferder. Mens fortidens pilgrims- og handelsferder så mangen gang kunde få en tragisk avslutning, behøver ikke nutidens turister å nære noen særlig frykt i så hen-seende. De er utrustet med så mange av nutidens bekvemmelighe-

ter og gode saker som de kan bære på ryggen, dertil mynt i lommen, så om de måtte ønske det, kan de hver natt ta inn i en hytte, et hotell eller en bondegård, hvor der står et varmt værelse, en god seng og kraftig fjellkost til disposisjon. Når de så vil bruke den nødvendige forsiktighet og en uundgåelig ulykke ikke er ute, da vil turistferdene forløpe og ende i bare romantikk.

Den gamle Herjedalsvei er etter min mening altfor lite påaktet som turistrute. Og jeg skal derfor til slutning beskrive den litt nøiere fra østre ende av Vigelsjøen og syd- og østover. Man kan derfra velge to ruter: enten svinger man sydover, over Trongskåra og ned til Hydskroken gård, hvortil ca. 3 mil fra Stugudal. Fra Hydskroken kan man så enten ta nedover Hyllingsdalen til Brekkebygden (ca. 1 mil), eller man kan ta over fjellet til Fjellnes i Malmagen (ca. 1½ mil). Eller man kan fra østenden av Vigelsjøen fortsette den gamle Herjedalsvei østover mot Hydda, over denne elv og opunder Haftorstøt, som passerer på sydvestre side, så ned til Ljusnadalforet og nedover dette på østre side ned mot gården Klinken — nu ubebodd —, hvor man skrår over til vestre side og følger den til Ramunberget, som er første bebyggede gård man når. Dit er det ca. 4½ mil fra Stugudal. Fra Ramunberget ca. ½ mil til Bruksvollane. Eller man kan også fra Haftorstøt svinge mot syd, op i Grøndalen, hvor der bor to velstående samefamilier.

Hvis du så går disse gamle ferdssveier, kan du da til litt adspredelse i programmet la fantasiens vinger føre dig tilbake til svunne tiders folk og ferder.

TAUTRA

AV NATHALIE TVERDAHL

De fleste turister som kommer til Trondhjem vet å finne veien til Fjellseter og Lurfossen, eller de kjører rundt Bynesset; men ytterst få har greie på at der et par mil nordenfor Trondhjem ligger en eiendommelig ø, som det for de fleste vilde være en opplevelse å besøke. Allikevel vet de fleste at øen eksisterer, fra historien kjener de navnet Tautra og vet at der er ruiner av et gammelt kloster; men at øen også har navnet «Trondhjemsfjordens perle», og selv uten ruiner er et besøk verd, det aner ikke mange. Tautra er skilt fra Frosta ved et 2 km. bredt sund, det er ganske grundt og ved fjære sjø er det vanskelig å passere for dampere; men de lokalkjente småbåter går ofte freidig frem etter sine kjente merker.

Tautra har 2 havner, Nordhavna og Sørhavna. I Sørhavna vil man om sommeren ofte finne størsteparten av Trondhjems lystseilerflåte, for her har seilerne sin prektige hytte, i Nordhavna finner man flere av øens fiskerbåter liggende, en prektig badestrand hører også til de herligheter som man ellers ofte leter forgjeves etter i Trondhjemsfjorden.

Øen er bare en halvmil lang og delt i 2 — Nordøia og Sørøia — som er forbundet ved et lavt eide. Sørøia er den største og laveste, og her finner man ikke bare Tautras men hele Frostas største bruk.

Jordene er av den sort som riktig fryder en landmanns øie, men man finner også svære asketrær, villapal, asp og asal — som fryder turistens øie. Man finner også ville akeleier og andre blomster, som sannsynligvis skriver sig fra den tid da munkene fra mildere sydens land fikk sine hjemlige planter til å vokse i Tautras jord.

Til Stor-Tautra gård hører også et større skogareal, hvor man